

نگاهی به

ترکستعلیق

شامل

نگاهی چند از سطر بیت چکیا و کتابت

تألیف و تحریر

فلسفه

از انتشارات انجمن خوشنویسان ایران

سیاهش تن منته : الای آهوی وحشی کجایی
 مراباست بسیار آشنایی
 چو من مایی کلاک آرم بقریه
 تو از نون امتلم میرپس تفسیر
 روان ابا حسن در هم سر شتم
 و ز آن محسنی که حاصل بود شتم
 فرح بخشی دین ترکیب پیداست
 که مغرغر نقرش جان جز است
 بیاوز کنمت این طیب امید
 شام جان معطر ساز جاؤ
 سیاهش پست بعد : خردمند مردم هنر برپورند
 که تن برپوران از هنر لاغر

نگاهی بر ترکیب در تعلیق
 تألیف و تحریر : امیر احمد فلسفی
 لیتوگرافی : تکنوگراف
 چاپ : سیرنگ
 تیراژ : ۵۰۰۰ جلد
 چاپ سوم

ناشر : انجمن خوشنویسان ایران

بهاء : ۸۰۰ ریال

اول دست نیام از دانا
منافع رو در کار و حیوانا

از بندگان کی سب از و بر حق
از غمبه عالم کفسان و بر عهد

فهرست مطالب

۳	۱- پیشگفتار
۴	۲- شرح ترکیب در اصول دوازده گانه
۵	۳- خط کرسی، مسطر- سوار کردن
۶	۴- کرسی حروف
۱۳	۵- مصرع مایطر کوتاه
۱۸	۶- بیت
۲۲	۷- حلیا
۴۲	۸- کتابت
۵۶	۹- چند توصیه مهم

مجموعه

آفرینش آثار هنری مدیحه جمیل سینا زنده عوامل گوناگون بشمار می‌آید که فقدان
حتی یکی از آنها در آراستگی و کمال این آثار خلل وارد می‌کند؛ و عروس خطاطی
یعنی خط نستعلیق از زیباترین طرف‌ترین و دقیق‌ترین هنرهاست که هر یک از
«اصول» آن نکته‌های بسیاری را در دل نهفته دارد.

درک ضرورت تحول در امر آموزش هنر خوشنویسی باعث شد تا در این جزوه
اطلاعاتی اساسی به نوجوانان داده شود این اطلاعات شرح بخشی از آن اصول
است شامل صفحه‌پردازی ترکیب و نکته‌نویسی دیگر در باره سطریت چلیپا نویسی
و کتابت خط نستعلیق جزوه حاضر حاصل برداشته‌ها و تجربیات این بند متاثر از
آثار و تعلیمات اساتید گذشته و معاصر بوده استاد امیرخانی است.

امید است بار آهنگامی هنرمندان گرامی جزوه کاملتری تقدیم نوجوانان شود
تا استعدادها زودتر و بهتر شکفته گردند و آثار خوشنویسی با معرفتی بیشتر بر بی‌ثباتی

شرح ترکیب در اصول دوازده گانه

در آداب لُشَق میرعماد به دوازده جزء اشاره شده است که قسمتی از آن چنین است: «فیصل دوم
در بیان اجزای خط: بدانکه اجزای خط بر دو قسم است بختیلی و غیر بختیلی آنست که کاتب بمقتضا
و مداومت حاصل میاید که دو غیر بختیلی آنکه چون بختیلی حاصل شود آن نیز حاصل گردد و آن دوازده
جزء است: اول ترکیب ۲- کرسی ۳- نسبت ۴- ضعف ۵- قوت ۶- سطح ۷- دور ۸- صعود مجازی ۹- نزول
مجازی ۱۰- اصول ۱۱- صفا ۱۲- شأن. جزء اول ترکیب و آن بر دو قسم است جزوی و کلی جزوی
بر دو قسم است قسم اول آنست که اجزاء حرف مفرد را چنان ترکیب کنند که باعتبار اصول خود در آن
حرف قاف و غیره که مرکب از ضعف و قوت و سطح و دور و تناسب مانند اینها و قسم دوم آنست که چند
حرف مفرد را مرکب ساخته کلمه سازند بنوعی که واضح صنع کرده چون لفظ قلم که مرکبست از قاف و لام میم
و کلی آنست که چند حرف مفرد یا مرکب را ترکیب کرده سطری سازند بنحی که مرغوب طبع سلیم باشد؛
چون عبارت این حدیث که «الخط نصف العلم» که مرکبست از حرف مفرد و مرکب اگر سطر بقدر مصرعی
باشد در یک مَد تمام و یا دو نیم مَد و یا سه دودانگ مَد و یا چهار دودانگ مَد را باید داد و اولی آنست
که مَد در اول و آخر مصرع نباشد و اگر در آخر مصرع بر بالای حرفی واقع شود بدست و چون مصرعی نویسد
در زیر مصرعی باید که مَدات برابر یکدیگر نباشند مگر آنکه حلیا نویسد که در آنجا برابر هم نوشتن مستحسن است»

خط کرسی مسطر

خط کرسی یا خط حامل یا خط زمینه خطی اصلی است که جای حروف و کلمات هر سطر بر بنیای آن تحریر و تعیین می‌شود. مسطر صفحه است که جای خط کرسی برای سطر بیت چلیپا و کتابت در آن مشخص شده است.

سوار کردن

بخشی از ترکیب است و آن قرار دادن حروف و کلمات روی یکدیگر است یا برای زیباتر کردن سطر یا کوتاه کردن آن و یادداشت‌های سطر برای بستن آن، غالباً حروف و کلمات کوچکتر بر حروف و کلمات بزرگتر سوار می‌شوند و همانطور که ذکر خواهد شد حروف ثبوت ک ف و د و ویرجدر انتهای سطر بر روی کلمات دیگر سوار نمی‌شوند همچنین کلمات در ابتدای سطر معمولاً رویم سوار نمی‌شوند تا ابتدای سطر از انتهای آن سنگین تر نشود. حروف و کلمات بزرگ و ناهاهنگ با حرکت انتهای کشیده روی آن سوار نمی‌شوند مثلاً در سطر: «رسید مرده که ایام غم نخواهد ماند» سوار کردن «جو» روی «غم» بین این دو کلمه ناهاهنگی بوجود آورده و بهتر است بدینصورت نوشته شود:

رسید مرده که ایام غم نخواهد ماند

«کُرسی حروف»

حروف و کلمات مناسب با شکل خود و ترکیب سطر نسبت به خط کرسی جای میگیرند و فاصله افقی و عمودی مناسبی با یکدیگر دارند تا تقسیم فضای سیاه و سفید یا خلوت و جلوت سطر بدستی انجام گیرد. حروف انتهایی سطر بخوبی تنظیم می شوند یا به شکلی موزون به اندازه ای از کرسی خود بالاتر میروند یا رو به هم میسواری شوند تا مسیر حرکت چشم در انتهای سطر بطرف پایین نباشد و سطر بسته شود.

«جای حروف نسبت به خط کرسی، در سطر، اختصاراً چنین است»

«الف» روی سطر میاندکی بالاتر یا روی حروف و کلمات دیگر و بطور کلی به حکم ترکیب، در همه جای تواند قرار گیرد.

بدام و دانه بکنند مرغ دانارا

«ث پ ک ف» هم به شکل کوتاه و هم بلند دقیقاً روی خط کرسی قرار می گیرند

بجز در اسفند سطر که میتواند کمی بالاتر از خط کرسی، یا روی کلمات انتهایی سطر شوند ولی در سطر بهیچوجه روی کلمات دیگر قرار نمی گیرند.

بیایه قصر اهل سخت مست بنیاد است

این عرضه پر خشت گشت شست

دامن کمر چاک شد در عالم زندگی چه با

ای ابر لطف بر من خاکی بیارم

«دوایر» با توجه به ترکیب، تاسه نقطه زیر خط کرسی قرار می گیرند بخیر در انتهای سطر که معمولاً به اندازه مورد نیاز بالاتر از سایر دوایر قرار گرفته یا کاملاً روی حروف دیگر سوار می شوند. دوایر معکوس اغلب کمی پایین تر از سایر دوایر قرار می گیرند مگر اینکه بحکم ترکیب با سایر دوایر در یک کرسی واقع شوند. دوایر در وسط سطر روی حروف و کلمات دیگر سوار نمی شوند.

پیش‌آمی و کوشش دل سپاریم سر و شکن

قادر و ورق صبرم ز بادبان فراق

مادر پیاله عکس رخ یار دیدیم

شاه طاعت از بزم تو در رقص و سماع هست

ای فروغ ماه حسن از روی رخشان

زمانه، هیچ نخشد که باز نماند

«د، ر، و، ط، ه» کلاً از وی خط کرسی یا روی حروف و کلمات دیگر تدریس می‌گیرند و در انتهای سطر می‌توانند به اندازه لازم بالاتر از خط کرسی تدریس کرده یا روی حروف دیگر سوار شوند قابل توجه است که «و» در اتصال به شیده تأکید نقطه و «ر» متصل تا دو نقطه پایین تر از خط کرسی قرار می‌گیرند.

حدیث عشق ز حافظ شنو به از و اعط

بایران چه چاره سازم با این دل رمیده

آه از دل تو که شکست میبارد زو

وضع دوران بن کمر ساعت عشرت بر کمر

کو عشوہ امی را بروی، چون ملال تو

«م» از یک تا دو نقطه بالای خط زمینه شروع و تا حدود ۴ تا ۵ نقطه زیر خط زمینه جای می گیرد و در انتهای سطر، کمی بالاتر از سایر کلمات و یا کاملاروی کلمات انتهایی سوار شود ولی در وسط سطر روی کلمات دیگر سوار نمی شود.

کدام در بر خم چاره از کجا حوا

دگر بگو شمش و مشغول کار خود باشم

کشیده های متصل به دو ایر؛ یا متصل به بیش از یک حرف، مانند: «س» قبل «سم» و «س»
عموماً بالاتر از خط کرسی قرار می گیرند.

رهروانِ عشق بس باشند دیل

باید که خاک در که آهسته هوشی

ره پیر سیم مکرپی به مهمات بریم

بساط زهد همچون عنبر کن طی

کشیده های متصل به «م» و «ر» یا متصل به حروف دیگر و «ر» مانند: «سم» و «سر» و «ر»
وسط سطر، اغلب اندکی بالاتر از خط زمینه یا خط کرسی و بندرت روی آن قرار می گیرند و در انتهای

سطری تواند روی کلمات دیگر سوار شوند.

طایر قدسم از دام جهان برگیرم

ماسر جو کوی بر سر کوی تو باختم

چرخ بر بزم زخم از غنیر مرادم کرد

کشیده های متصل به «الف» و «د» و «ه» مثل: «عسا، سد، سه» و نیز کشیده «س»
در وسط سطر، روی خط زمینه و در انحنای سطر می توانند بالاتر قرار گیرند یا روی کلمات انتهایی سوار شوند.

نقد ما را بود آيا که عیاری گیرند

در بیان قنایم شدن آخرت‌های

چشمی بدان و کوشش بر و نهادیم

یاد هر قوم ممکن تا روزی از یادیم

« مصرع مایطر کوتاه »

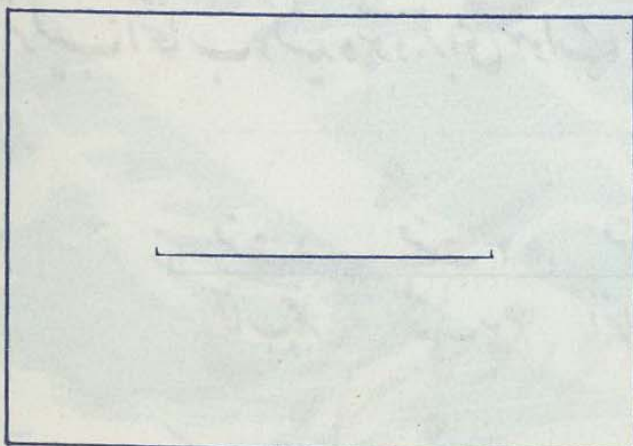
جای سطر در صفحه : یک سطر کوتاه یا یک مصرع بهتر است در وسط صفحه و به موازات

ضلع بزرگتر آن نوشته شود. خط‌کشی

در سطر کمی پایین‌تر از وسط صفحه رسم شود

تا فضای کلی سطر در وسط قرار گیرد و فاصله

طرفین سطر تا حاشیه صفحه مساوی باشد

سطر یک سطر

اندازه قلم : در سطرهای کوتاه نشود در مصرع، اندازه قلم حدود ۲،۵ تا ۳،۵ میلیمتر باشد.
 در سطر کوتاه بویژه در نوشتن یک مصرع باید اندازه قلم را به نسبت ابعاد صفحه بخوبی انتخاب کرد که
 تمام مطلب در یک سطر جای گیرد. در اینجا لازم است به دانگ اشاره شود؛ آنچه از
 گذشته در مورد اندازه قلم به دانگ موسوم است تقریباً به اندازه یک میلیمتر است. مثلاً قلم
 دو دانگ حدود دو میلیمتر و قلم چهار دانگ حدود چهار میلیمتر و قلم شش دانگ حدود شش میلیمتر
 است. آما می توان برای هر کدام از قلمهای غبار، کتابت، چلیپا، سطر، قطعه و کتبه بطور
 جداگانه شش دانگ در نظر گرفت، یعنی محدوده هر کدام را به شش قسمت تقسیم کرد.

انتخاب کشیده : هر مصرع یا سطر باید حداقل یک کشیده داشته باشد و به تناسب
 ترکیب و نوع کلمات میتوان کشیده بیشتری در سطر قرار داد. بهتر است بین کشیده ها فاصله مناسبتی
 اختیار کرد تا بریدگی و فضای خالی زیاد در سطر ایجاد نشود. باید دقت کرد تا بهترین کلمه برای
 ترکیب انتخاب و کشیده شود. برای سهولت در انتخاب بهترین کشیده میتوان سطر را پنج قسمت کرد؛

قسمت ۱	قسمت ۲	قسمت ۳	قسمت ۴	قسمت ۵
انتخاب پنجم	انتخاب سوم	انتخاب اول	انتخاب دوم	انتخاب چهارم

اولین انتخاب کشیده وسط سطر است (قسمت ۳). اگر این کلمه مناسب کشیدن نبود یا

این قسمت بود هفتمت بعد یعنی ۴ انتخاب می شود و اگر در این قسمت نیز کلمه مناسبی برای کشیدن
وجود نداشت کلمه قبل از وسط یعنی هفتمت ۲ انتخاب می شود؛ اگر در اینجا هم کشیده مطلوبی نبود
قسمت ۵ و بالاخره اگر هیچ کدام از قسمتهای مذکور کلمه مناسب را نداشت و در قسمت اول
بود، کشیده در ابتدای سطر قرار می گیرد.

انتخاب اول **سینه مالال در دست ای دریا مری**

انتخاب دوم **خراب باد لعل تو بهوشیار نند**

انتخاب سوم **دل شاده دار چون جام شراب**

انتخاب چهارم **دروغای عشق تو مشهور خوبانم چو مع**

انتخاب پنجم بسم دیگران زرین مکن کاخ

اگر برای سطر دو کشیده انتخاب شد، بهتر است انتخاب اول قسمت ۳ و ۵ و انتخاب دوم قسمت ۲ یا ۴ و انتخاب بعدی ۱ و ۴ و ازین قبیل با فاصله مناسب بین کشیدها باشد. در طرهای کم کلمه و کوتاه با توجه به استحکام سطر کشیده ها میتواند نزدیک بهم باشد (و همه با توجه زیباترین کلمه ای کشید)

۵ و ۳ ما ز ما یاران چشم باری داریم

۵ و ۲
سماط ده سرون و پندارد شد اسایش

۴ و ۲
چشم اسایش که دارد از سپهر تیز

۴۱ رسید مرده که آمد بهار و نسب زد مید

سطر کوتاه
بیا و حال اصل در دشنو

سطر هائی که چند نیم مد نزدیک بهم دارد بهتر است کشیده بلند داشته باشد تا طول سطر بیش از حد بلند نشود

چو هست آب حیات بدست نشسته میر

در سطر هائی که هم نیم مد تحت و هم کلمه ای مناسب برای کشیده پر قوس وجود دارد نباید نیم مد بصورت کشیده تحت انتخاب شود، بلکه کشیده پر قوس و نیم مد تحت زیبا تر می شود.

گویند نسک لعل شود در مقام صبر

بعثه ای که سپرت هزاره مرو

« بیت »

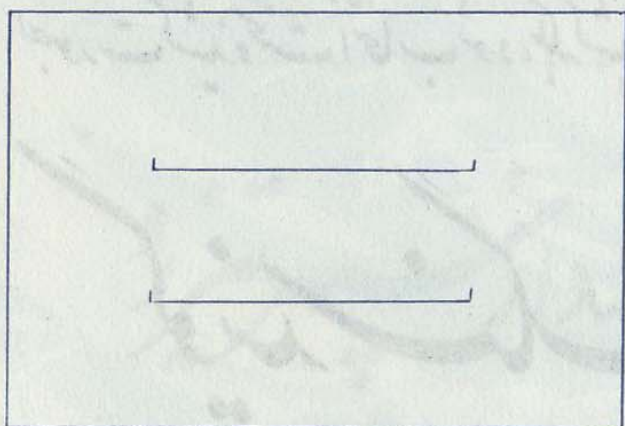
یک بیت را باید در راستای ضلع بزرگتر صفحه نوشت بصورتی که دو مصرع کاملاً زیر هم قرار گیرد و طول آنها مساوی شود. فاصله دو مصرع از هم با توجه به نسبت طول بیت و ارتفاع آن حدود ۱۲ تا ۱۵ نقطه باشد، یعنی فاصله دو مصرع کوتاه یا کم ارتفاع، کمتر و حدود ۱۲ نقطه و فاصله سطرهای بلند یا با ارتفاع زیاد بیشتر باشد. خط کرسی یک بیت از وسط صفحه کمی پایین تر رسم شود تا مجموعه کلمات در وسط صفحه قرار گیرد (مثل زیر). طول یک بیت حداقل ۱۵ و حداکثر ۲ برابر ارتفاع تقریبی آن شود (مثل صفحه بعد). قواعد سطر نویسی در هر دو مصرع بکار می رود و با توجه به اینکه حتی اگر

کشیده ها زیر هم قرار گیرد (مثال ۷۲ و ۷۱)

اما قواعد سطر زیبایی کشیده ها اولویت دارد

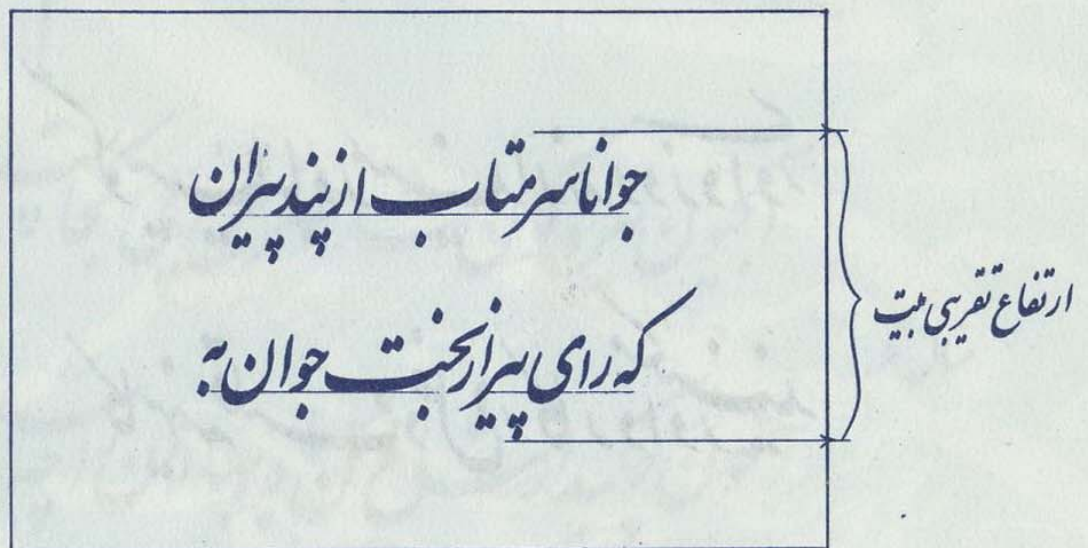
(مثال ۳ و ۴ و ۶). باید سعی شود علاوه بر طول

حجم دو مصرع هم نزدیک بهم و متعادل باشد

مسطر بیت

یعنی میتوان سطرهای کوتاه‌تر را باز یاد کردن تعداد کشیده ها بلند کرد (مثال ۳ مصرع اول) یا سطرهای بلند را با اتصال کلمات (بشرط آنکه خواندن آن مشکل نشود)، و سوار کردن حروف برهم کوتاه کرد (مثال ۵ و ۶ و ۷ مصرع اول). اندازه قلم حدود ۲۵ سانتی‌متر طول و ۱۰ سانتی‌متر عرض باشد. توجه شود که یک بیت را به تنهایی در یک صفحه نباید بصورت چلیپایی نوشت.

رسید مرده که ایام غم نخواهد ماند

مثال ۱

چنان بماند چنین نیر غم نخواهد ماند

نشین بر لب جوی و گذر عمر بین

مثال ۲

کاین اشارت جهان گذران مابران

گویا باورمند از نذر روز داور

مثال ۳

کاینه قلب و غل در کار داوریند

برای ای صبح روشندل خدا را

مثال ۴

که بس تار یک می بینم شب هجر

ایخوش آن عاشق سرمست که در پای حبیب

شال ۵

سرود ستار نداند که کدام اندازد

آبجیون تیره کون شد خضر فرخ پی کجاست

شال ۶

خون چکید از شاخ گل باد بهاران را چه شد

ایکل تو دوش دراع صبحی کشیده‌ئی

شال ۷

ما آن شقایق هستم که باد را غم زاده ایم

«چلیپا»

قواعد سطر در چلیپا نویسی هم بکار میرود، اما ترکیب کلی چلیپا تعداد، طول و جای کشیده ها تعیین می کند. سطرهای چلیپا نباید خیلی کوتاه و یا خیلی بلند باشد. در مصرعهای کم کلمه می توان بعد از کشیده ها را بیشتر کرد (صفحه ۲۹ و ۳۰). اگر سطر یک کشیده داشته باشد بهتر است آن را بلند تمام عیار نوشت تا طول سطر کم نشود (صفحه ۳۲). در مصرعهای پر کلمه کشیده ها بلند و تمام عیار نباشد، بویژه اگر دو کشیده انتخاب شود، حتی المقدور بخشی از آنها روی کلمات دیگر سوار شوند تا طول سطر زیاد بلند نشود و بریدگی و نا هماهنگی در کرسی و فضای سطر ایجاد نکند. کلمات در سطرهای بلند، بهم پیوسته و دارای بافت منجم باشد (صفحه ۳۵).

طول تمام سطرهای چلیپا مساوی باشد و بهتر است برای اندازه کردن طول سطرها با هم دیگر کوتاهترین مصرع میزان قرار گیرد؛ یعنی کوتاهترین مصرع را در بلندترین اندازه ای که می شود با نوشتن و طول بقیه سطرها را با آن مساوی کرد (چلیپای صفحه ۳۲ مصرع سوم). طول سطرهای پر کلمه را میتوان با سوار کردن کلمات بر روی هم و یا اتصال آنها به یکدیگر کوتاه کرد (به شرط اینکه اتصال کلمات، خواندن آنرا دچار اشکال نکند) (صفحه ۲۹ و ۳۰ و ۳۹).

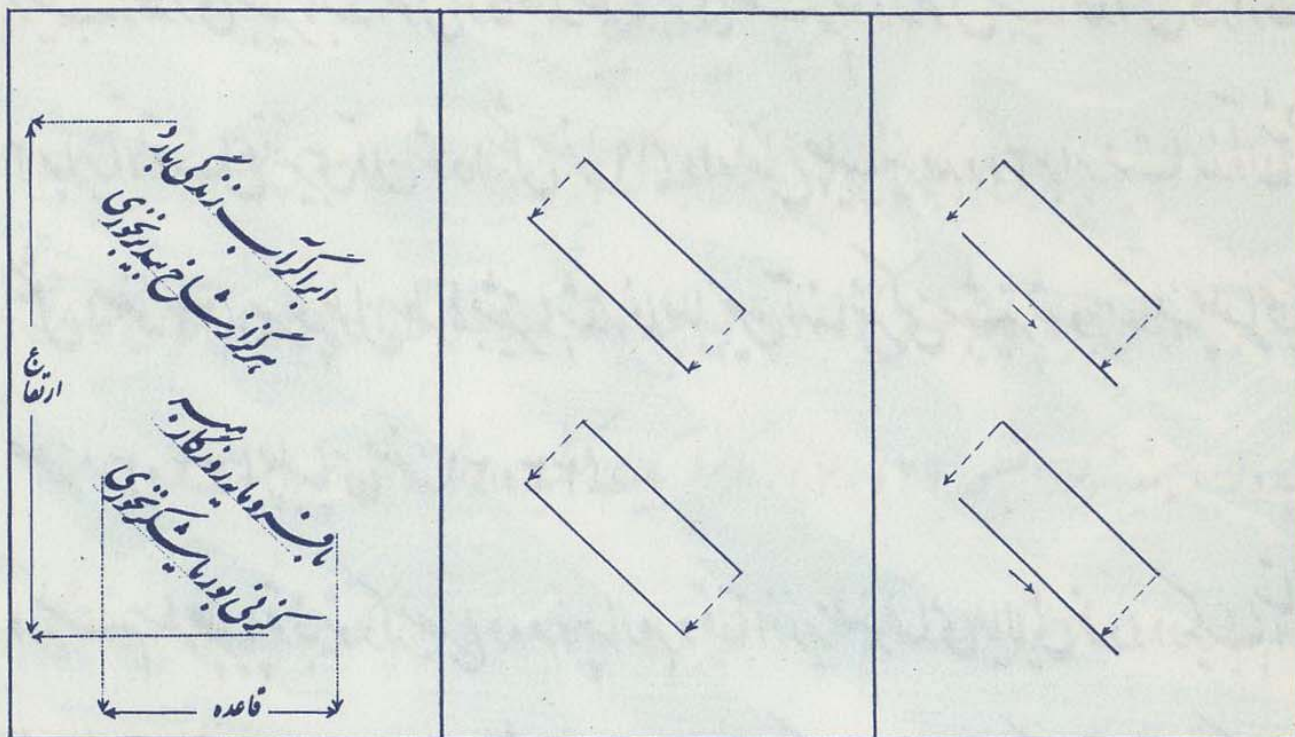
فاصله معمول بین دو مصرع هر بیت، حدود ۱۲ تا ۱۵ نقطه و فاصله دو بیت از هم، با توجه به تناسبات

ترکیب، قدری بیشتر باشد. طول و فاصله سطر با بخوی تنظیم شود که طول بیت حداقل ۵،۱۵ باشد
۲ برابر ارتفاع تقریبی آن شود (شکل صفحه ۱۹) و ارتفاع چلیپا نیز حدود ۲ برابر فاصله آن شود
(شکل صفحه ۲۴). هر چه طول سطر بیشتر باشد، فاصله بین آنها نیز کمی بیشتر شود (مقایسه چلیپای
صفحه ۳۰ و ۳۲ با چلیپای صفحه ۳۱ و ۳۳).

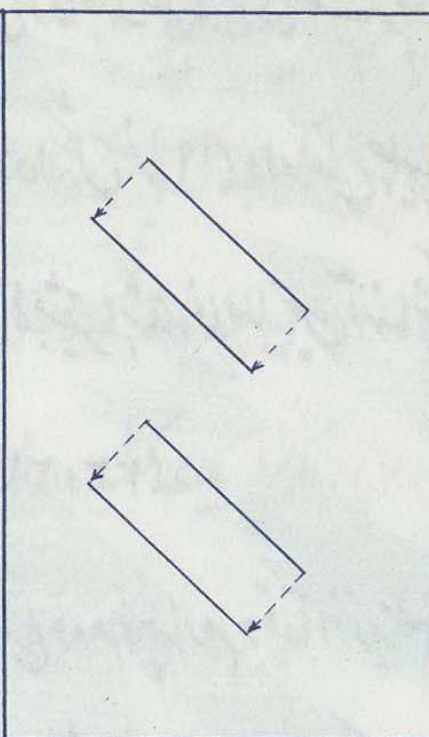
در رسم سطر چلیپا توجه شود که مصرع دوم و چهارم دقیقاً از زیر مصرعهای بالایی خود و در یک راستا
نسبت به طول صفحه شروع شوند (شکل ۲ صفحه ۲۴). یا اگر زیاده تر شود، اندکی براست میل کنند
(شکل ۳ صفحه ۲۴) اما نسبت به سطر بالایی خود سمت چپ میل نکنند. سطر چلیپا کمی پایین تر از وسط
و اندکی متمایل سمت چپ صفحه رسم می شود تا نوشته چلیپا در وسط صفحه قرار گیرد (شکل صفحه ۲۸)
زاویه سطرهای چلیپا نسبت به طول صفحه حدود ۴۵ درجه، و در ترکیبهای مختلف می تواند کمی بیشتر یا
کمتر باشد. البته تعیین زاویه به اندازه ای باشد که فصل مشترک مصرع دوم و سوم از صفر (شکل ۴
صفحه ۲۴) کمتر و از یک سوم طول سطر (شکل ۵ صفحه ۲۴) بیشتر نشود.

سعی شود ارتفاع کلمات ترکیب شده در انتهای سطر اول زیاد نشود، اما سطرهای بعدی بویژه
مصرع سوم میتوانند در انتها ارتفاع بیشتری داشته باشند.

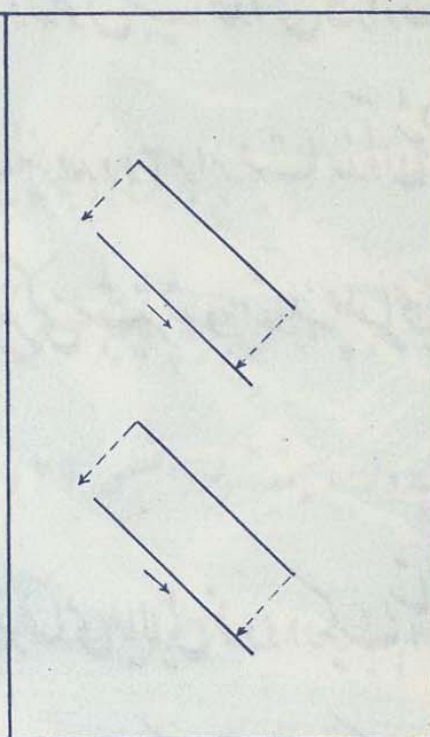
اندازه قلم در چلیپای معمولی حدود ۵ تا ۲،۵ میلیمتر باشد.

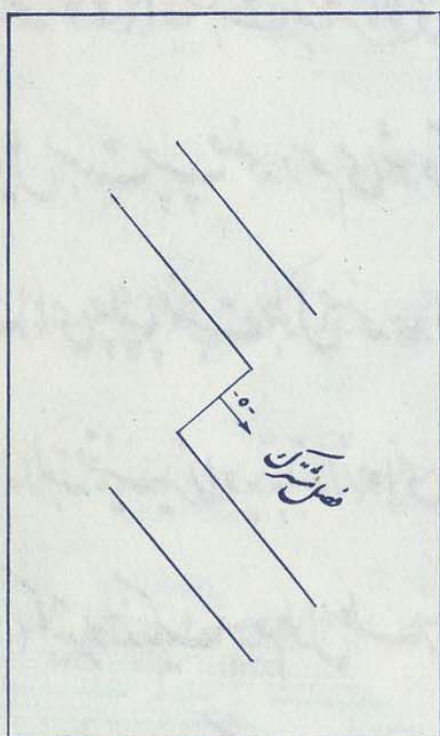
شکل ۱

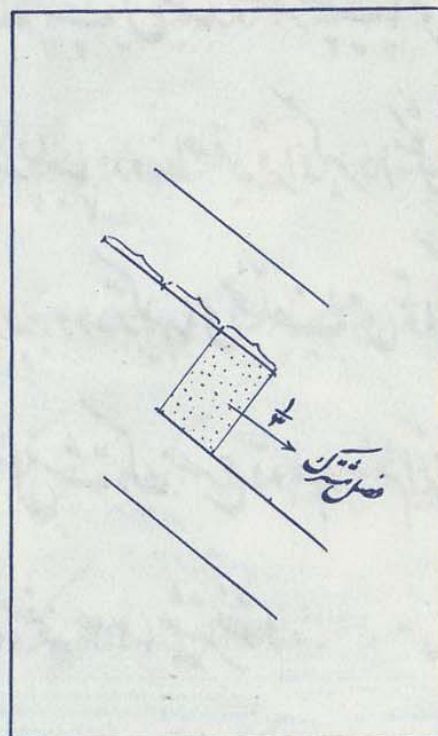
شکل ۲

شکل ۳

شکل ۴

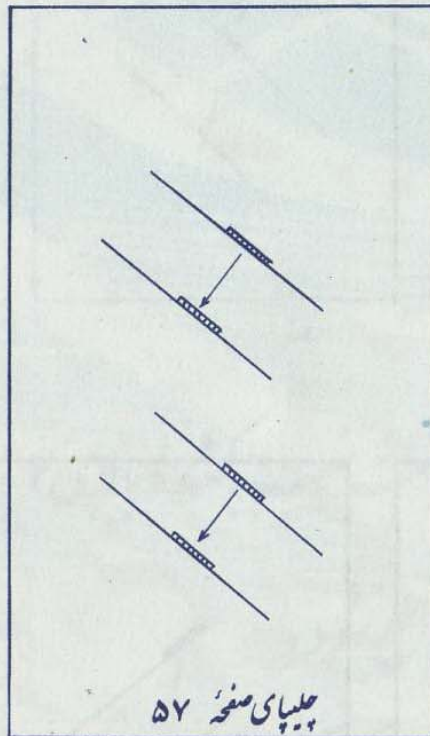
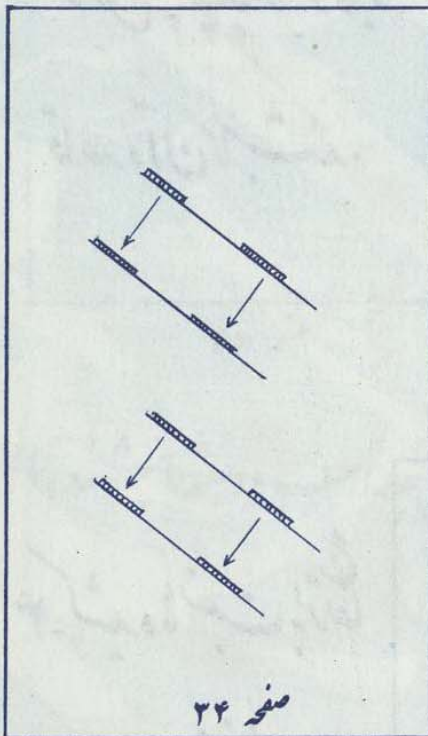
شکل ۵

انتخاب کشیده : چهار مصرع و بخصوص کشیده های آن بخوبی تنظیم و ترکیب میشوند که
 با هم موزون و هماهنگ، و «در صورت امکان» هم شکل و هم خانواده باشند؛ البته با توجه به اصل

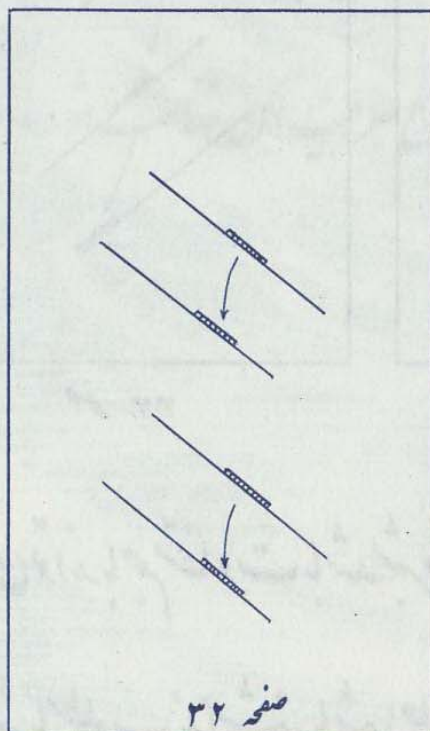
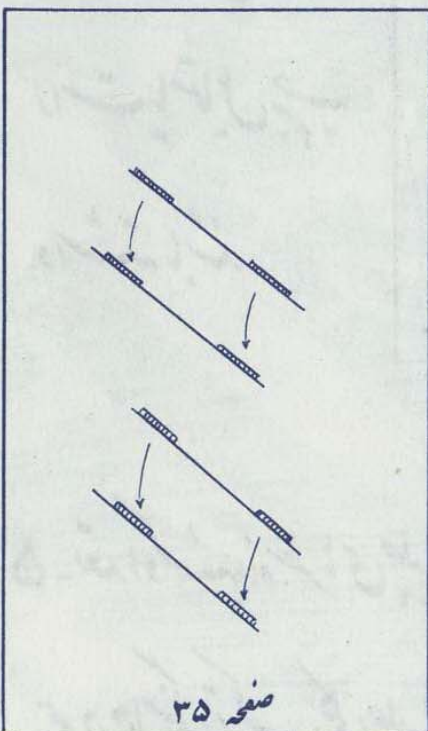
سطرنوسی که در بخشهای قبلی گفته شد (چلیپای صفحه ۳۴ و ۴۰). پس باید در انتخاب و ترتیب زیبائی کشیده ها توجه و دقت لازم را بکار برد تا نتیجه مطلوب حاصل شود.

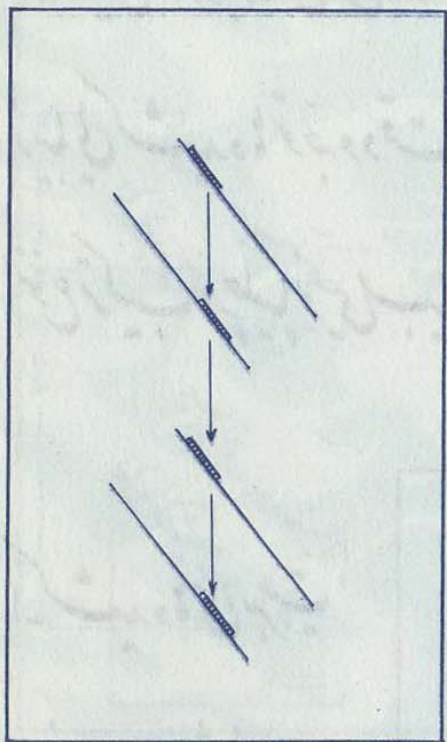
تنوع ترکیب در چلیپا نویسی بسیار زیاد است اما «ساده ترین» ترکیبات از این قبیل است:

۱- کشیده های هرت
زیر هم باشند.

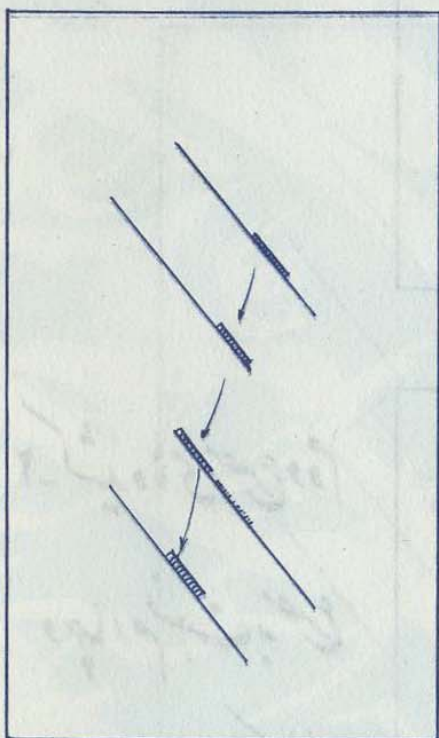
۲- کشیده های مصرع دوم
و چهارم نسبت به مصرع
اول و سوم، اندکی مایل
به راست باشند.

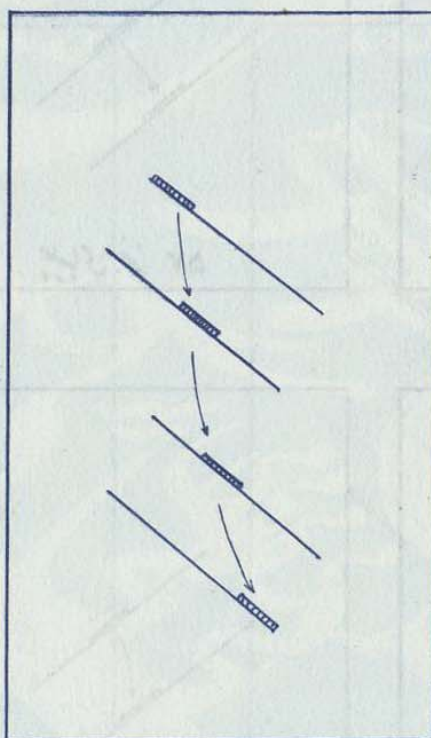

صفحه ۳۶

۳- کشیده ها در راستای
ارتفاع چلیپا و عمود بر
قاعده آن باشند.

صفحه ۱

صفحه ۳۷

۴- کشیده ها نسبت به ارتفاع
چلیپا حالت منحنی مایل به
راست یا متمایل به چپ
داشته باشند.

۵- تعداد کشیده ها و چلیپای می تواند با هم متفاوت باشد بشرط آنکه هم زیبایی سطر بیشتر شود و
هم در هماهنگی ترکیب کلی چلیپا تاثیر نامطلوب نداشته باشد (چلیپای صفحه ۲۹ و ۳۸ و ۳۹).

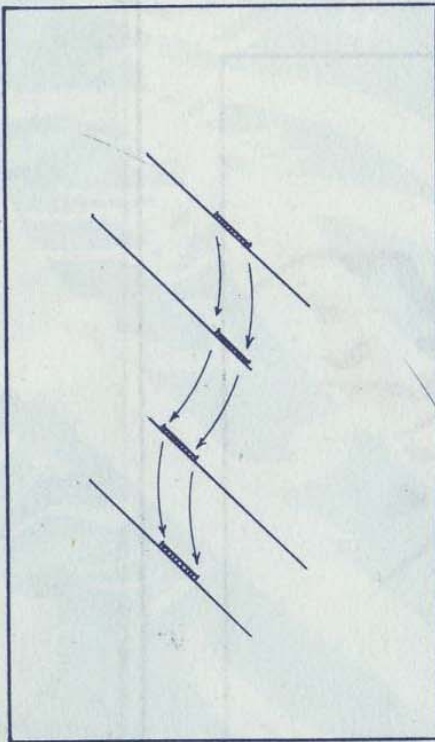
۶- انتخاب و تنظیم کشیده ها

در مواردی از جمله نبودن

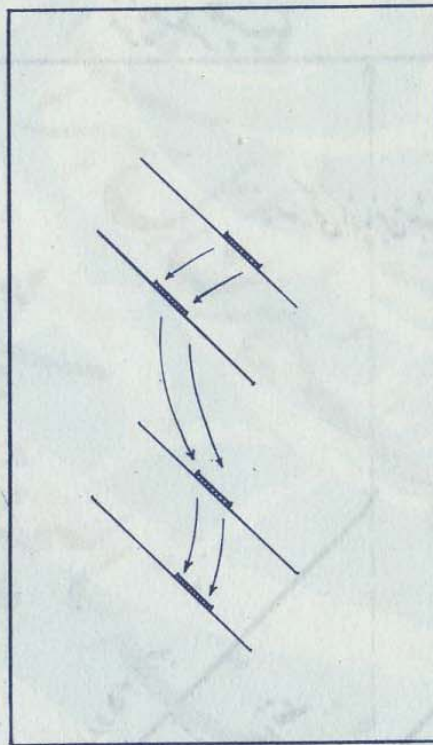
کلمه مناسب یا قابل کشیدن

می تواند غیر از ترکیبات قبلی

و از این قبیل باشد:

صفحه ۴۱

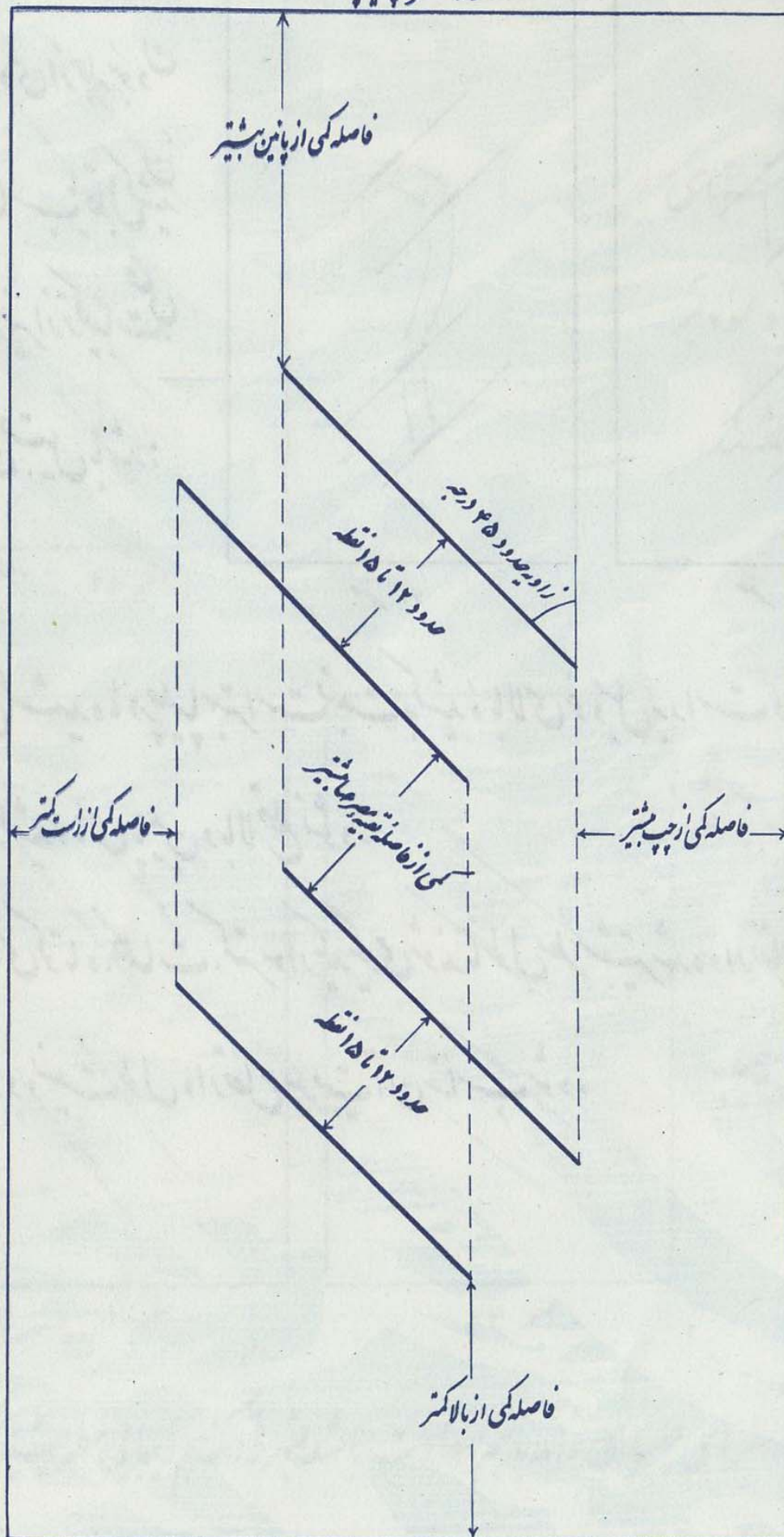

صفحه ۴۰

بطور کلی کشیده ها در حلیا بهتر است نسبت به کشیده بالای خود میل به راست داشته باشند تا ارتباط کشیده های پایین و بالا قطع نشود.

در سطر های کوتاه، کلمات، کمتر سوار یکدیگر می شوند تا طول سطر بیشتر شده و ارتفاع آن در هر بیت حلیا زیاد نشود و نسبت طول و ارتفاع هر بیت آن مناسب شود.

نمود مسطح چلیپا

از غنای بیان و فلکست زین ابله بر است
چون از نصیب نهالیم و در آخر

حافظ از خیال محب با که توان گفت ای که
مسلک است که در دود و دگر

ایرانیست جان بشمارم
انتیپ بدول ایپ بدولم

شادم غنبت که در بهر حال
نور غم تو است سازگارم

همچو نو دیدم پسر زین پسر زین
راه نو دیدم پسر زین پسر زین

شاهزاده نوری زمان همچو پسر زین
پسر زین همچو پسر زین

کلید در دست آن نماز
اگر چه در چشم مردم گزاری دارد

اگر چه حق در دجاده است
در آتش است سجاده است

پیشانی منجواب که در دین و دوز و دین
پیشانی منجواب که در دین و دوز و دین
پیشانی منجواب که در دین و دوز و دین
پیشانی منجواب که در دین و دوز و دین
پیشانی منجواب که در دین و دوز و دین
پیشانی منجواب که در دین و دوز و دین
پیشانی منجواب که در دین و دوز و دین
پیشانی منجواب که در دین و دوز و دین
پیشانی منجواب که در دین و دوز و دین
پیشانی منجواب که در دین و دوز و دین

آنگاه که
برای خدایم
بگریه می‌آید
و بر لبش
خنده می‌آید

سودا بود
برای خدایم
آنگاه که
در دانه
آب می‌خورد

من و شمع صلیکای نزار و شمع کمر

اگر خطیسم و از زانبت مانع دار

نزد هموار و کبریا کبریا کبریا
مهر و آیدان بکین گنج کبریا

در نظربازی ما خستید این هرگز نند
چون چشم از سودم در گشتیان نند

مست نند
حکوه گاه رخ او دیده می گردانند
ماه و خورشید این می گردانند

علامه زنده دلائم را که عاقلان
به خانقاه شکیان میکنند

نگاه از روی کعبه در دار
که اشکیان بکبریا میکنند

بر که شد محرم دل در سر مایه بار بخت
و آنکه ایستگار زند نیست در انکار بخت

از صدای عشق ندیدم خنجر
بادی کاری که درین کسب بد دور بخت

کارم ز دور پیوسته بمانم
خون شد دلم ز درد بمانم

از دست دادن زمان را
انگیزه بکن دست بمانم

بازی بر سیدی صدف چوین
ز خود کز خجسته ای آینه چوین

نظر صحبت را و شادان پی
ز دردم صبری تو بیام چوین

بابو تویم وار عنبر بودی بریدم
آشنای تو دار در سبزه چویش

بعبایت نظری کن آینه شیشه
زود سجد لطف توکاری پیش

«کتابت»

برای تنظیم و نگارش مطلبی بلند در «یک صفحه» میتوان ابتدا یک مستطیل عمودی موازی با طول صفحه با حاشیه‌ای مناسب و با نسبتی حدود ۱ در ۱٫۵ رسم کرد و مناسب با قلم مورد نظر، فاصله‌های تقسیمی خط کشی کرد. بعد تعداد کلمات همه مطلب را به تعداد سطر تقسیم نمود. اگر تعداد کلمات بدست آمده در یک سطر آن جای گرفت مطلب را باید در همان مستطیل نوشت. اگر آن تعداد کلمه در یک سطر جا نگرفت باید مستطیل بزرگتری در نظر گرفت؛ و اگر کلمات برای سطر کم بود، باید مستطیل کوچکتری را انتخاب کرد. در موضوعاتی که نظم و شعر با هم است، باید برای هر بیت، یک سطر را کنار گذاشته و هر عبارت را بین اشعار را جداگانه تقسیم کرد.

در تنظیم صفحاتی که مطلب آن فقط شعراست می‌توان نسبت ارتفاع مستطیل را تا دو برابر ارتفاع آن بیشتر کرد. مطلب کتابت یا کاملاً در وسط صفحه تنظیم شود یا حاشیه بالای کتابت بیشتر از پایین باشد؛ برای مطالب بلند و طولانی که طول و تعداد سطر زیاد باشد، بهتر است قلم را قدری کوچک و در حدود کتابت خفی انتخاب کرد (صفحه ۴۸) و برای مطالب کوتاه، که طول و تعداد سطر کم است، قلم را حدود کتابت جلی انتخاب نمود (صفحه ۵۵) و همین ترتیب مطالب حدود سطر را تنظیم کرد تا نسبت فضای مطلب کتابت شده با صفحه متعادل باشد.

فاصله سطرها در کتابت به تناسب مطالب کوتاه یا بلند بین حدود ۱ تا ۱۵ نقطه متغیر است. در مطالب بلند و کتابت معمولی، طول ابیات از طول بقیه سطرها کوتاهتر باشد (صفحه ۴۹ و ۵۰). فاصله افقی دو مصرع یک بیت از هم به اندازه فاصله عمودی دو سطر از یکدیگر، یا به ضرورت کمتر می تواند باشد، اما بیشتر نباشد (صفحه ۵۰ و ۵۲ و ۵۴).

در تنظیم های مختلف برای مطالبی که جمله های کوتاه و بلند، یا متنوع دارد میتوان سطرهای ششگانه و بزرگ کرد و مصرعهای یک یا چند بیت را زیر هم نوشت تا فضای کلی کتابت بصورت مستطیل عمودی درآید (صفحه ۵۱ و ۵۲ و ۵۳).

در هر سطر کتابت یک کشیده مناسب یا حداقل دو نیم مد و در صورت زیبا شدن نظر، یا طولانی بودن آن می تواند دو یا چند کشیده انتخاب شود. کشیده ها حتی الامکان زیر هم نباشند تا ایجاد خلوت و بریدگی در فضای سطر و صفحه نکنند. در مطالب «شعر» حروف «ث» و «ظ» کشیده نشوند. در کتابت معمولی بهتر است دو کشیده روی هم سوار نشوند و از کشیده های معکوس (س) زیاد استفاده نشده و در انتهای سطر مکرر نشود.

اندازه قلم متن کتابت از ۵ تا ۱۵ میلی متر کمتر و قلم عنوان حدود ۲ برابر متن باشد قلم کلمه بسم الله به هر اندازه که مناسب تشخیص داده شد می تواند باشد.

تشریح چند مثال کتابت

کتابت صفحه ۴۸ : مطلب طولانی و تمام آن نثر است و می توان آنرا حدوداً بین

۱۴ تا ۱۶ سطر تنظیم کرد و ابتدای هر عبارت را با کمی فاصله شروع نمود تا عبارات مختلف از هم

جدا شوند؛ (زیرا طول و تعداد سطرها زیاد است و فضای خالی ایجاد شده در تنظیم کلی تأثیر منفی

نمی گذارد) البته در مثلهای دیگر، چون مطلب کوتاه است و در یک صفحه تنظیم می شود؛ برای

قرینه سازی و زیبا تر شدن فضای کلی کتابت این کار انجام نشده است. فاصله عمودی سطرها

به دلیل زیاد بودن طول آنها حدود ۱۴ تا ۱۵ نقطه می تواند باشد.

کتابت صفحه ۴۹ : چون مطلب طولانی است تقسیم سطر به آسانی صورت می گیرد

می توان تعداد سطرها را ۱۳ یا ۱۴ یا بیشتر هم بعینین نمود و طول آنها را مساوی تنظیم کرد. در دو

برای دوبیت شعر کنار گذاشته می شود و مطلب نثر بالای آنرا می توان به هفت یا هشت سطر

نثر پایین آنرا به سه سطر تقسیم کرد. سطر آخر که طولی کمتر از بقیه دارد، در وسط نوشته می شود تا نسبت

دوبیت شعر قرینه شود. فاصله عمودی سطرها نیز متناسب با طول زیاد سطرها می تواند حدوداً ۱۳

تا ۱۴ نقطه باشد.

کتابت صفحه ۵۰ : در اینجا نیز چون مطلب زیاد است تعداد سطرها را با عنوان حدوداً

۱۲ می توان تعیین کرد، برای پنج بیت شعر پنج سطر محاسبه می شود و عبارت شراول هم دو سطر می شود عبارت میان دو شعر نیز به چهار سطر تقسیم می شود تا هم با تعداد سطرهای تنظیم شده مناسب باشد و هم طول سطرها از طول یک بیت بیشتر شود، عبارت سطر دوم نیز که کوتاه است برای قرینه شدن با ابیات در وسط نوشته می شود، شعر سطر سوم که با شعر سطر چهارم و پنجم متفاوت است با طولی متفاوت نوشته می شود تا اشعار از هم تفکیک شوند، چون طول سطرها زیاد است برای اینکه ارتفاع مستطیل کتابت کم نشود می توان فاصله عمودی بین سطرها را حدود ۱۴ تا ۱۵ نقطه گرفت؛ و فاصله افقی مصرعها از هم نیز می تواند به همین اندازه یا کمتر باشد.

کتابت صفحه ۵۱: چون مطلب زیاد نیست تعداد طول و فاصله عمودی بین سطرها کم نشود مصرعهای تنهائیت این مطلب زیر هم نوشته می شوند؛ هم برای اینکه تعداد سطرها کم نشود و هم طول بیت بیشتر از طول بقیه سطرها نشود (زیرا مطلب در سطرهای منظم تنظیم شده و طول اغلب سطرها مساوی است)، سطرهای سوم و آخر برای زیبا تر شدن ترکیب در وسط نوشته می شوند.

کتابت صفحه ۵۲: در اینجا یک مطلب کوتاه شروع دارد و چهار بیت شعر؛ اگر بصورت معمولی نوشته شود شش سطری و به شکل مربع در می آید، پس می توان مطلب شراول سه سطر تنظیم کرد و مصرعهای دو بیت اول شعر را زیر هم نوشت تا هم تعداد سطرها زیاد شود و هم فضای کتابت

به شکل مستطیل درآید. طول دوبیت آخری تواند به اندازه طول سطرهای شریاب شد زیرا تعداد و طول سطرهای شریک است. فواصل مصرعهای دوبیت آخر نیز کمتر از فاصله سطرها شود تا بدلیل خلوت بودن کتابت و کوتاهی سطرها انجام کلی کتابت حفظ شود. فاصله عمودی سطرها نیز بعلمت کوتاهی سطرها حدود ۱۲ نقطه است.

کتابت صفحه ۵۳ : این مطلب چند بخش مختلف دارد و کوتاه است. پس باید تعداد سطرها را زیاد کرد و چون طول سطرها متفاوت است و ابتدا و انتهای مشترکی ندارد، تنظیم آن می تواند آزاد باشد پس عبارت عربی را در یک سطر و شرق قبل از آن را نیز در یک سطر می شود نوشت مطلب مابین جمله عربی و شعر می تواند دو سطر شود، اما چون طول این سطرها خیلی بیشتر از طول بقیه سطرهای می شود، آنرا می توان در سه سطر تنظیم کرد. دو مصرع بیت نیز برای زیاد شدن تعداد سطرها و نزدیک شدن فضای کلی کتابت به مستطیل، زیر هم نوشته می شود. فاصله عمودی سطرهای می تواند حدود ۱۲ نقطه باشد.

نکته : توجه شود که در اینجا سعی شده هر سطر معنی کاملی داشته و یا انتهای آن، با مکث در خواندن همراه باشد. بطور کلی در تنظیم هر سطر کتابت، تا جایی که میسر باشد این توجه لازم است.

کتابت صفحه ۵۴ : مطلب بسیار کوتاه است اما با توجه به اینکه در ابتدا یک جمله نسبتاً

بلند و در انتها یک بیت وجود دارد، می توان آنرا بصورت مستطیل تنظیم کرد و مطلب میان سطر اول و

آخر را می توان در پنج سطر نوشت تا بهم تعداد سطر مناسب شود و هم در سطر هفتم یک نکته ای که پیش از

این گفته شد رعایت گردد. دو مصرع را نیز می توان افستی و با فاصله کم نوشت تا طول آن به

سطرهای اول و چهارم نزدیک شود. فاصله عمودی سطرهای می تواند حدود ۱۱ تا ۱۲ نقطه باشد

کتابت صفحه ۵۵ : این مطلب نیز بسیار کوتاه است و به دلیل محتوای خاصی که دارد

می تواند آزاد تنظیم و ترکیب شود و چون اندازه جملات به ترتیب کوچک و بزرگ هستند بر جزی می توان

سکلی منظم شبیه لوزی یا بیضی به آن داد. توجه شود که این تنظیم و تنظیم های مشابهی است و در

موارد خاصی از این قبیل بکار میرود. فاصله عمودی سطرهای بدلیل اینکه طول سطرهای خیلی کم است

می تواند حدود ۱۰ تا ۱۱ نقطه باشد.

مطلب کتابت صفحه ۴۸ از مجموعه آثار دکتر علی شریعتی : مطلب کتابت صفحه ۴۹ و ۵۳ از رساله لوائح مین القضاة

مطلب کتابت صفحه ۵۰ و ۵۱ و ۵۲ و ۵۴ از گلستان سعدی : مطلب کتابت صفحه ۵۵ از مناجات خواجه عبدالله

قلم

... قلم تو من است اونمی گذارد که فراموش کنم که فراموش شوم که باشم خوش کنم که از آفتاب بگویم که دیر دوزم از یاد
که فردا بیا دنیا رَم که از انتظار چشم پوشم که تسلیم شوم نو مید شوم به خوشبختی رو کنم به تسلیم خوش کنم که ... !

قلم تو من است تو من ماست به قلم سو کند به خون سیاهی که از حلقش میخکد سو کند به رُخه خونی که از زبانش می رود و کند
به صبحه های دردی که از سینه اش بر می آید سو کند ... که تو من مقدم امنی فروشم نمی کشم گوشت خوش امنی خورم بدست زش
تسلیم نمی کنم به کیسه زرش نمی خشم به سر انگشت ترویش نمی سپارم دستم را قلم می کنم و قلم را از دست نمی گذارم چه نهام
کور می کنم گوشتش ایم را کرمی کنم با پایم را می شکستم انگشتانم را بند بند می بزم سینه ام را می شکافم قلمم ای کشم حتی نهام
می بزم و بزم را می دوزم ... اما قلم را به بیگانه نمی دهم .

به جان او سو کند که جانم را فدایش می کنم اسماعیل را قربانیش میکنم به خون سیاه او سو کند که در غدیر خون سر خم غمخوار
فرمان او هر جا مرا بخواند هر جا مرا ببرد هر چه از من بخواند در طاعتش درنگ نمی کنم .

قلم تو من است امانت روح القدس من است و دیعه مریم پاک من است صلیب مقدس من است در وفای او قصه
نمی شوم ز زنده یهودی شوم تسلیم فرسیان نمی شوم بگذار بر قامت بلند و راستین استوار قلم به صلیب کشد به چهارم می کشد
تا او که استوانه حیاتم بوده است صلیب مرگم شود شاید رسالتم کرد و گواه شدم دتم باشد تا خدا ببیند که به ناجویی بر قلمم بالا رفتم
تا خلق بداند که به ناجویی بر بفره گوشت حرام تو من نشسته ام تا زور بداند زور بداند و ترویر بداند که امانت خدا را فرعونیان بکشند
از من گرفت و دیعه عشق اقا و نیا ن نمی توانند از من حریفید و یادگار رسالت ابلعیان نمی توانند از من بود ...

... هر کسی را، هر قبیله ای را تو منی است تو من تو من قبیله من قلم است .

قلم زبان خداست قلم امانت آدم است قلم و دیعه عشق است .

بسم الله الرحمن الرحيم

روح و عشق هر دو در یک زمان موجود شدند و از کون در ظهور آمدند؛ روح از عشق آینه‌ش پدید آمد
و عشق ابا روح آفرینش طاهر شد چون روح بجایست در عشق آویخت عشق از لطافت بدو آمیخت
بقوت آن آفرینش و آمیزش میان ایشان آشتی پدید آمدند آنهم که عشق صفت شد و روح ذات عشق
ذات شد و روح صفت حاصل شد و یکی شدند چون تابش حال معشوق از اول دل بانی پدید
آمد عشق با روح در گفت و شنید آمد. چون یکی با دوست داشت دیگری آتش با دشت سر می‌خفت
و آتش مرا و را می‌سوخت حاصل آتش غالب شد و هوا مغلوب بماند و آیه «لا تبقي ولا تذر رجوا»
خواند عشق غالب شده چون بر توانا و معشوق رسید مغلوب شد بدین سبب توان دانست که عشق
با عاشق ساخته تر از آن بود که با معشوق زیرا که عشق عاشق امیر است اما در قبضه اقدار معشوق اسیر است

در قبضه قدرت اسیرم دهم چون نیست پدید می‌سپردم

عشق تو امیر است کنون برجامم بیچاره شده منظر منم

در حال مغلوبی رو بود که عاشق ابروی رستن بر معشوق نبود اگر چه دانند که معشوق از حال جلالت
بزرگو نیاید و این از آن بود که از مغلوبی او را در خود یابد و این حال دشواری است و بدانکه عکس

معشوق در آینه مصفا می‌لایم انم بحضور بود

حکایت

ظالمی را حکایت کنند که همیزم درویشان حسریدی به حیف و تو انکزان اداوی طسج
صاحب دلی براو بگذشت و گفت:

ماری تو که هر که را بسینی بزنی یا بوم که هر کجا نشینی بکنی؟

زورت از پیش میرود با با خداوند غیب دان رود

زومندی مکن بر اهل زمین تا دعالی بر آسمان رود

ظالم ازین سخن برنجید و روی ازودرهم کشید و براو التفات نکرد «اخذته الغرة بالاثم»

تا شبی که آتش از مطبخ در انبار همیزمش افتاد و سایر املاکش نیز سوخت و از دسترزم

خاکستر گریش نشاند. اتفاقاً همان صاحب دلی براو بگذشت بشنیدش که بایاران خود

همی گفتند اتم این آتش از کجا در سرای من افتاد؟ گفت از دودل درویشان

خذر کن دود در وهنای ریش که ریش درون عاقبت سر کند

به هم بر مکن تا توانی دلی که آبی جهانی به هم بر کند

حکایت

زاهدی مهمان پادشاهی بود. چون بر سفره نشستند، کمتر از آن خورد
که عادت او بود و چون به نماز برخاستند بیشتر از آن کرد که رادت بود

تا نطن صلاحیت در حق وی زیادت کنند

ترسم نرسی به کعبه ای اعرابی

کاین ده که تو میروی ترکستان است

چون به مقام خویش آمد سفره خواست تا تناول کند. پسری دشت

صاحب فراست گفت: ای پدر باری در مجلس سلطان طعام خوردی

گفت: در نظر ایشان پسری نخوردم که بکار آید گفت: نماز را هم قضا

کن که چیزی نکردی که به کار آید!

حکایت

جالینوس حکیم ابلهی را دید دست در گریبان دانشمندی زده
دلی حسرتی کرده

گفت: اگر این دانا بودی، کار او با نادان بدینجا نرسیدی
دو عاقل را نباشد کین و پیکار
نه دانا می ستیزد با سبکبار
اگر نادان بهشت سخت گوید
خردمندش بر می دل بجوید

دو صاحب دل گنجد از ندمویی همیدون سرکش و آرزوم جویی
و گراز هر دو جانب جا بزنند اگر زنجیر باشد مگس لاند

بسم الله الرحمن الرحيم

معشوق با منک جگر خوار بود و بنده او عاشق سوخته و خوار بود

«اول الاشياء المحب محبوبه و الفقير لطاع»

ای عزیز، بار معشوق کشیدن دشوار است

زیرا که پیوسته معشوق خواهد که داد جمال خود بدد

درین کرمش جان دل دین و عقل بحسبه ای نیز زد

جان دل دیده ام بسیار از غمت

و الله که بحسبه ای نیز زد ای جان

حکایت

ناخوش آوازی بیابان بلندتر آن همی خواند

صاحب‌دلی براو بگذشت و بگفت:

ترا مشا بهره چندانست،

گفت هیچ، گفت پس این رحمت چرا بخود میدی؟

گفت از بهر خدایم خوارم

گفت از بهر خدا محوان

گفت تو قرآن بدین منط خوانی
بیری رونق مسلمانان

الهی

فاشقان رشتند

وزاهدان مردور شبتند

ای آفریننده خلقان از آتش و آب

فریاد رس از ذل حجاب و مستنه اسباب

کریا گرفتار آن دردم که تو درمان آئی

بنده آن شنایم که تو نمری آئی

من در توحیدم

تودانی

«چند توصیه مهم برای تمام استادان»

۱- تنظیم مرکب : برای نوشتن با قلم حلیای جلی و درشت تر بهتر است یک دوا نسبتاً بزرگ، و برای نوشتن با قلم حلیای خفی و کتابت دوات کوچکتری اختیار کرد تا مرکب به دوات با قلم مربوط بخود بهتر تنظیم شود. هماهنگی و تناسب غلظت و رنگ مرکب با قلم و کاغذ از نکته های اساسی است که باید حتماً رعایت شود. مرکب را باید بخوبی با کاغذ تنظیم کرد که قلم به راحتی حرکت کند و سایه روشن خط کمی مشخص باشد ولی نوشته کم رنگ و بیجان نباشد بطور کلی هر چه قلم ریزتر باشد، مرکب باید غلیظ تر و پررنگ تر شود و هر چه قلم درشت تر باشد مرکب رقیق تر و کم رنگ تر شود. برای کاغذ های کلاسه و صیقلی مرکب پررنگ و برای کاغذ های تحریر و زبر، مرکب کم رنگ باشد.

۲- مرکب سرداری : باید دقیقاً به اندازه حرف و کلمه مورد نظر به زبان قلم مرکب داده شود؛ نه بیشتر و نه کمتر.

۳- مرکب گذاری : فشار قلم روی کاغذ کم و دقیق باشد اگر قلم بیشتر از کلمه مورد نظر مرکب دارد فشار کمتر و اگر زبان قلم کمتر از کلمه مرکب دارد فشار روی کاغذ کمی زیاد تر باشد

شپ و شور
زندگیان
شپ بجای
زندگیان

ماهی
از کد
در خن
نام خدا
سپید
و چشم
و چشم
و چشم

